

*Darko Vitek**

Reinhart Koselleck i njegov koncept povijesne temporalnosti

Neraskidiva povezanost pojma vremena i povijesne znanosti došla je do izražaja i u temama povijesno-teorijske problematike. Vrijedan prilog toj problematici dao je i njemački povjesničar i teoretičar povijesti Reinhart Koselleck. On izgrađuje koncept povijesnoga vremena, oslanjajući se na filozofsku tradiciju subjektivističkoga shvaćanja vremena, koje smatra nužnim za opisivanje i razumijevanje temeljnih pojmova u povijesti, pogotovo u novovjekovnom razdoblju. Dovodeći vrijeme u neraskidivi odnos s osobnim ili kolektivnim iskustvom, Koselleck otvara nove mogućnosti interpretacije određenih povijesnih fenomena te daje vrijedan prilog teoriji povijesti.

Ključne riječi: Reinhart Koselleck, povijesno vrijeme, teorija povijesti

Uvod

Rijetko je koja znanstvena disciplina tako neraskidivo povezana s pojmom i poimanjem vremena kao što je to povijesna znanost. Neovisno o različitim definicijama povijesti, nitko ne dvoji da je njezin predmet istraživanja povezan s prošlim vremenom. Unatoč toj fundamentalnoj povezanosti prošlosti i povijesti, odnosno vremena i povijesti, vrijeme, kao zasebna istraživačka tema, nije često u fokusu historiografije.¹ Izostanak historiografskih rasprava o vremenu ne znači nužno i izostanak promišljanja o njemu. Dapače, budući da je vrijeme univerzalno obilježje svake naracije, historiografske rasprave, kao i sve druge narativne

* Darko Vitek, Odsjek za povijest, Fakultet hrvatskih studija, Sveučilište u Zagrebu, Borongajska cesta 83d, 10 000 Zagreb, Republika Hrvatska, E-mail adresa: dvitek@hrstud.hr

¹ S obzirom na različite mogućnosti razumijevanja pojmova povijest/historija i iz njih izvedenih pojmova kao što su povijesna znanost, historiografija i sl., valja ukratko objasniti da će se u daljnjem tekstu povijest shvaćati kao znanje o prošlosti, dok se pod historiografijom podrazumijeva pisanje o povijesti.

tekstove, možemo promatrati i kao svojevrsne rasprave o vremenu.² Različite koncepcije poimanja vremena duboko su utkane u historiografsku produkciju, bez obzira na metodološki okvir ili pak sadržajne specifičnosti. Te se koncepcije zrcale kroz historiografski tekst, najčešće prikrivene uzročno-posljedičnim odnosima kojima se opisuju pojedini historiografski fenomeni.

Premda je nemoguće obuhvatiti i posve pouzdano klasificirati sve historiografske koncepcije vremena, kao dominantne se ističu dvije podjele. S jedne strane, nerijetko ćemo u literaturi pronaći podatak da povjesničari, s obzirom na vremenski slijed povijesnih događaja i procesa, razlikuju ciklično i linearno vrijeme. Druga je podjela nešto manje eksplicitno zastupljena u historiografskoj literaturi, a može se povezati s različitim načinom interpretacije intenziteta povijesnoga događanja, odnosno s interpretiranjem pojedinih razdoblja kao razdoblja brzoga ili sporoga protoka vremena. Riječ je podjeli na subjektivno i objektivno shvaćanje vremena. Upravo je ova posljednja podjela i njezine implikacije pri interpretaciji povijesnih procesa zauzela nemali prostor u recentnim raspravama iz područja teorije povijesne znanosti, a u skladu s tim veliki je interes u toj tematici pobudio i doprinos njemačkoga povjesničara Reinharta Kosellecka.³

Od cikličnosti do subjektivnosti

Cikličnost se temelji na shvaćanju povijesti kao svojevrsne pozornice na kojoj se određeni povijesni događaji i procesi ponavljaju. Takvo se tumačenje povijesti povezuje s različitim historiografskim pristupima i tradicijama. Primjerice, još u začetima historiografije ističe se grčki povjesničar Tukidid, koji je uočio kružno ponavljanje povijesnih događanja, zatim Polibije, koji je uspoređivao pojavljivanje političkih sustava s biološkim ciklusima. U prijelomnom razdoblju prosvjetiteljstva, kružnim kretanjem tumačio je tijek povijesti talijanski povjesničar i filozof Giambattista Vico, a u 20. stoljeću slično su činili njemački teoretičar Oswald

² Mark Currie, *About Time: Narrative, Fiction and Philosophy of Time* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007), 2, 4.

³ Reinhart Koselleck (1923. – 2006.) jedan je od najvažnijih njemačkih povjesničara 20. stoljeća. Na prestižnim njemačkim sveučilištima studirao je povijest, filozofiju, sociologiju i pravo. Široka naobrazba, pogotovo ona iz filozofije, ostavila je trag u njegovoj historiografiji. U Njemačkoj je poznat u prvom redu kao istraživač procesa nastanka moderne države, s izvan Njemačke uglavnom je prepoznat po svojim priložima s historijsko-teorijskom problematikom. Najpoznatija su mu djela: *Kritik und Krise: Ein Beitrag zur Pathogenese der bürgerliche Welt* (Freiburg; München: Verlag Alber, 1959), *Vergangene Zukunft: Zur Semantik geschichtlichen Zeiten* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1979), *Zeitschichten: Studien zur Historik* (Frankfurt am Main: Suhrkamp, 2000). Detaljnije o životu i djelovanju Reinharta Kosellecka usp. Sandro Chignola, João Feres, „In Honor of Reinhart Koselleck”, *Contributions to the History of Concepts* 2 (2006), br. 1: 3-6.

Spengler i čuveni britanski povjesničar Arnold Toynbee.⁴ Kružne ili cirkularne teorije tumačenja nisu bile niti su rezervirane samo za povjesničare i teoretičare povijesti. Njih pronalazimo i prilikom razjašnjenja matematičkih teorema, fizičkih pojava i bioloških procesa.⁵

Linearnost također možemo usporediti s povijesnom pozornicom. U ovom slučaju na njoj se, u nekom pravocrtnom slijedu, izmjenjuju uvijek novi povijesni događaji i odvijaju novi povijesni procesi. Povjesničari koji na takav, linearni način interpretiraju tijek povijesnih zbivanja zasigurno su brojniji od onih koje opisujemo pojmom cikličkih teorija. Njih se eksplicitnije povezuje s tumačenjima povijesti u skladu s kršćanskim svjetonazorom. Tako ćemo pronaći podatak da Aurelije Augustin u svojoj znamenitoj knjizi *De civitate Dei* pobija antičku cikličku teoriju ili pak da Jean Bodin povijesnu kretnju tumači pravocrtnim, uzlaznim i progresivnim smjerom, dok njemački filozof romantizma Johann Gottfried Herder zastupa tezu da u povijesti nema istovrsnih ili povratnih pojava.⁶

Nerijetko se takav, ciklični ili linearni, način interpretiranja povijesnih procesa i događaja povezivao i s razumijevanjem vremena. Na temelju toga razlikovalo se kružno ili cikličko te pravocrtno ili linearno poimanje vremena. Shvaćanje vremena kao nekih kružnih ciklusa koji se ponavljaju uglavnom se povezuje s antičkim razdobljem. S druge strane pravocrtno, neponovljivo vrijeme snažno karakterizira kršćanski svjetonazor i kulturu.⁷ Premda je teško napraviti strogu razdjelnicu između linearnoga i cikličnoga shvaćanja vremena po pojedinim povijesnim razdobljima te je upravo tom podjelom prenaplašen njihov diskontinuitet, u historiografiji se nerijetko donose općenite ocjene o povijesnim razdobljima i vremenu. Tako u svojoj hvalevrijednoj knjizi Mirjana Gross zaključuje da pojavom i afirmacijom kršćanskoga svjetonazora "pravocrtno povijesno vrijeme nadomješta cikličko vrijeme antike".⁸

Obje koncepcije interpretacije slijeda uzročno-posljedičnih odnosa, a samim time i shvaćanja vremena, polaze od jedne zajedničke pretpostavke: pretpostavke o vremenu kao objektivnoj, realnoj i najčešće samorazumljivoj kategoriji. U skladu s tom pretpostavkom, povijesni se događaji odvijaju u linearnom ili cikličnom slijedu vremena koje ima svoj realni tijek i pravac, koji k tomu možemo pouzdano i mjeriti. To je vrijeme posve neovisno i ono, u poznatoj usporedbi, poput rijeke teče bez obzira na ljudsku egzistenciju i doživljaj.

⁴ Mirjana Gross, *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja* (Zagreb: Novi Liber, 1996), 27, 30, 99, 220-222.

⁵ Usp. Ilexa Yardley, *The Circular Theory* (West Palm Beach, FL: Integrated Thought Concepts, 2010).

⁶ Gross, *Suvremena historiografija*, 46, 65, 113.

⁷ Jerzy Topolski, *Methodology of History* (Dordrecht; Boston; Varšava: D. Reidel Publishing Company; PWN – Polish Scientific Publishers, 1976), 71.

⁸ Gross, *Suvremena historiografija*, 38.

Takvo, objektivno poimanje vremena, osim u historiografiji, ima snažno uporište i u fizici, a svoje ishodište pronalazi u filozofskom promišljanju. Jedan od prvih i najvažnijih koraka u razumijevanju vremena kao objektivne kategorije napravljen je u 4. st. pr. Kr. Tada je poznati grčki filozof Aristotel u svojoj znamenitoj knjizi *Fizika*⁹ otvorio sad već stoljećima staru raspravu o vremenu. Ne ulazeći u detalje Aristotelova shvaćanja vremena, vjerojatno nećemo pogriješiti ako kao polazišnu točku u daljnjoj razradi fenomena vremena istaknemo njegovo povezivanje vremena i kretanja. Naime, prema Aristotelu, tijelo ili objekt može biti u stanju apsolutnoga mirovanja. Dapače, njegovo prirodno stanje jest stanje mirovanja. Pokret je promjena toga stanja u kojem tijelo prelazi iz mogućega u stvarno. U tom smislu vrijeme je broj ili mjera toga kretanja koja je podijeljena na jedinice trajanja. Vrijeme je kao mjera, za Aristotela, posve neovisno o kretanju ili subjektu kretanja. Kretanje može biti brzo ili sporo, dok je vrijeme uvijek isto. Jedinice trajanja pomoću kojih se mjeri vrijeme Aristotel je također definirao u odnosu na kretanje. Prema njemu, jednolično, kružno kretanje dijeli se na jedinice trajanja koje služe kao referentna točka mjere vremena. Uspoređivanjem omjera različitih dijelova kretanja, preko navedenih referentnih jedinica trajanja, definiramo pojmove poput brzo, sporo, prije, poslije i sl.¹⁰

Premda je Aristotelova teorija vremena sve samo ne lako i jednoznačno shvatljiva te shodno tome o njoj postoje brojne rasprave iz pozicija različitih znanstvenih disciplina, malotko dvoji da je upravo Aristotel tvorac prvoga eksplicitnoga koncepta shvaćanja vremena kao objektivne kategorije. Pored povezivanja vremena i prostora (kretanje), Aristotel je vremenu dao snagu neovisnosti te time zacrtao pravac razumijevanja vremena koji je trajno obilježio modernu znanost i, u skladu s tim, historiografiju.

Afirmacijom kršćanstva Aristotelov koncept vremena doživio je neke preinake, no njegovo se suštinsko shvaćanje vremena kao neovisne i objektivne kategorije nije znatnije promijenilo.

Aurelije Augustin, jedan od najutjecajnijih kršćanskih mislilaca i teoretičara, a ujedno i jedan od najvažnijih interpretatora Aristotelove filozofije, također se, na prijelazu iz 4. u 5. stoljeće, pozabavio problematikom vremena. Premda je na suvremeno shvaćanje historiografije naizgled veći trag ostavio stilski besprijeekorno napisan završetak njegove monumentalne knjige *O državi Božjoj*, kojim je otvorena tematika periodizacije povijesti,¹¹ njegova razmatranja o vremenu eksplicitnije su prikazana u 11. knjizi *Ispovijesti*.¹² Polazišne su Augustinove pretpostavke

⁹ Aristotel, *Fizika* (Zagreb: Paideia, 2006).

¹⁰ Peter Janich, *Protophysics of Time: Constructive Foundation and History of Time Measurement* (Dordrecht; Boston; Lancaster: D. Reidel Publishing Company, 1985), 187-198.

¹¹ Aurelije Augustin, *O državi Božjoj = De civitate Dei* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1996).

¹² Aurelije Augustin, *Ispovijesti* (Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2022), 215-238.

da je vrijeme stvoreno od Boga te da je vrijeme nedjeljivo od gibanja. Bez gibanja ne bi bilo ni vremena. Vrijeme je, prema Augustinu, slično Aristotelu, trajanje između gibanja i događanja. Ono se sastoji od trenutaka, a kretanje sunca referentna je točka jedinice vremena.¹³ Iako bi se Augustinove misli o prošlosti, sadašnjosti i budućnosti mogle i drugačije interpretirati, njegova koncepcija vremena vrlo je bliska onoj objektivnoj, Aristotelovoj.

Daljnijim razvojem novovjekovne misli, ali i unaprjeđenjem tehnike i tehnologije mjerenja vremena, vrijeme postaje općeprihvaćeno kao objektivna kategorija. Vrhunac takva shvaćanja vremena možemo pronaći u djelu vjerojatno najvažnije osobe u izgradnji moderne znanosti, Isaaca Newtona, britanskoga znanstvenika koji je obilježio kraj 17. i početak 18. stoljeća. Newton je 1687. objavio knjigu *Philosophiae Naturalis Principia Mathematica*, kojom je utemeljio mehaniku, razvio teoriju fluida, postavio teoriju gravitacije i definirao vrijeme i prostor kao apsolutne i istinite kategorije neovisne o bilo čemu izvanjskome.¹⁴ Vrijeme je, prema Newtonu, uvijek i svuda isto. Ono je svojevrsni spremnik događaja koji ne utječe niti na njega utječu događaji koji se u njemu nalaze.¹⁵

Teza o vremenu kao apsolutnoj kategoriji pojavljuje se i kod Isaaca Barrowa, Newtonova učitelja i prethodnika na katedri za matematiku na Trinity Collegeu, a nešto ranije i kod Pierrea Gassendija,¹⁶ francuskoga matematičara i fizičara, no povijest će ju povezati s Newtonom, tako da će tzv. Newtonovo vrijeme postati sinonim za objektivno i apsolutno razumijevanje kategorije vremena. Takvo shvaćanje vremena obilježiti će i našu svakodnevicu i, kao što konstatira Stephen Hawking u svojoj nezaobilaznoj knjizi kad je riječ o vremenu, Aristotelovo i Newtonovo apsolutno vrijeme, vrijeme koje se između dva događaja može pouzdano mjeriti, jest ono koje izvrsno opisuje naš svijet sve dok se ne približavamo brzini svjetlosti.¹⁷

Nešto prije fizikalnih teorija koje su se bavile kretanjem tijela brzinama približnim brzini svjetlosti, u filozofiji je otvorena rasprava o drugačijem shvaćanju vremena. O vremenu koje nije nezavisna varijabla. O vremenu kao konstrukt koji ovisi o čovjekovu doživljaju.

¹³ Janich, *Protophysics of Time*, 199-210.

¹⁴ Isaac Newton, *The Principia: Mathematical Principles of Natural Philosophy* (California: University of California Press, 1999).

¹⁵ Janich, *Protophysics of Time*, 211-213.

¹⁶ Janich, *Protophysics of Time*, 211-213.

¹⁷ Stephen Hawking, *A Brief History of Time: From the Big Bang to Black Holes* (London: Transworld Publishers, 2011), ePub izdanje, 24-25.

Subjektivno vrijeme

Subjektivno shvaćanje vremena ima svoje uporište u svakodnevnom, iskustvenom doživljaju vremena. Ne treba dvojiti da su osjećaji sporoga ili, s druge strane, brzoga protoka vremena neizostavni dio ljudske svakodnevice. Stoga i ne čudi da se taj subjektivni doživljaj vremena suprotstavlja objektivnom, mjerljivom vremenu. Nesklad ili podvojenost subjektivnoga i objektivnoga vremena našla je izraz i u umjetnosti. Možda je najjasnije iskazan u književnosti Virginije Woolf, Marcela Prousta ili pak Jamesa Joycea, koji su svoja najvažnija književna ostvarenja gradili suprotstavljajući interno, subjektivno vrijeme onome eksternom ili objektivnom.¹⁸ Zanimljiva je slučajnost da su Virginia Woolf i James Joyce rođeni i umrli istih godina, no nije slučajnost da su, kao i Marcel Proust, u istom razdoblju nadahnuće za svoje književne tekstove pronašli u razmišljanjima o vremenu. Period njihova stvaralaštva, prva desetljeća 20. stoljeća, bio je razdoblje kad je subjektivno poimanje vremena dobilo i svoje teorijske osnove te kad je objektivna, Newtonova koncepcija vremena ozbiljno dovedena u pitanje.

Tragove sustavnijega promišljanja subjektivnoga karaktera vremena možemo pronaći i prije početka 20. stoljeća. Možda je najveći doprinos počecima shvaćanja vremena kao subjektivne kategorije dao jedan od najistaknutijih zagovornika Aristotelove, objektivne interpretacije vremena. Raspravljajući o prošlosti i budućnosti, Aurelije Augustin doveo je u pitanje njihovu objektivnu postojanost. On ističe da prošlost i budućnost nisu realne kategorije. Po njemu su prošlost i budućnost stanja duše i ne postoje izvan ljudske svijesti.¹⁹ Premda Augustinovo promišljanje prošlosti i budućnosti ostavlja prostora subjektivističkim interpretacijama, do njih je, u eksplicitnom obliku, došlo tek u 18. stoljeću, u filozofiji njemačkoga filozofa Immanuela Kanta te početkom 20. stoljeća u filozofiji francuskoga filozofa Henrija Bergsona.

Kantovo promišljanje o vremenu ima svoje utemeljenje u premisi da se možemo baviti stvarima samo onako kako se pokazuju u našim osjetilima. Njihova priroda, izvan naših osjetila, našem je razumu nedohvatljiva. U tom smislu raspravu o vremenu možemo voditi samo u okviru granica ljudske osjetilnosti. Dapače, prema Kantu, vrijeme se uopće ne može promišljati kao objekt izvan ljudskih osjetila jer ono „nije ništa drugo nego oblik samog unutarnjeg osjetila”. Ono je, dakle, imanentno ljudskom osjetilu i ne postoji izvan njega.²⁰

Na istom tragu vrijeme je promišljao i Henri Bergson. Njegova se filozofska misao razvijala u isto vrijeme kad i književni talent prije navedenih romanopisaca, u prvim desetljećima 20. stoljeća. Za razumijevanje Bergsonove koncepcije

¹⁸ Currie, *About Time*, 129.

¹⁹ Augustin, *Ispovijesti*, 215-238.

²⁰ Stephen Kern, *The Culture of Time and Space 1880-1918* (Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1983), 75, 82, 83.

vremena nužno je istaknuti njegovo razlikovanje relativne i apsolutne spoznaje. Ona u kojoj se kreće pozitivistička znanost relativnoga je karaktera, dok je ona prava, apsolutna spoznaja nerazdvojiva od ljudske intuicije. Pomoću intuicije, odnosno kad predmet spoznaje postane intuitivno razumljiv, čovjek može spoznati određene fenomene. Znanstvena koncepcija spoznaje vremena povezanog s kretanjem i prostorom rezultat je relativne spoznaje. Prema Bergsonu, vrijeme se ne može mjeriti i razlagati na dijelove. Njegova osnovna obilježja su kontinuiranost i nemjerljivost. Vrijeme je za Bergsona način egzistencije i da bi ga što bolje opisao jezikom, kojim se doduše ne mogu opisati apsolutne, intuitivne spoznaje, on uvodi pojam *durée* (trajanje). Proces trajanja imanentan je ljudskoj svijesti. U njoj se prožimaju prošlost i sadašnjost te određuje budućnost. Vrijeme kao trajanje za Bergsona ima i moralnu dimenziju; ono je izvorište slobode i sreće.²¹

Premda bi se Bergsonova filozofija privatnoga vremena mogla povezati i s Immanuelom Kantom, koji je promišljao vrijeme kao oblik ljudske intuicije,²² ona ipak predstavlja svojevrsnu teorijsku prekretnicu u kojoj vrijeme postaje središnja točka filozofske misli.²³

Vjerojatno bi bilo pretenciozno zaključiti da je Bergsonova filozofija ozbiljno poljuljala objektivističku koncepciju vremena, no za njegova suvremenika, fizičara Alberta Einsteina, takva tvrdnja zasigurno nije neutemeljena. U približno isto vrijeme kad Bergson promišlja subjektivnu koncepciju vremena, Einstein razvija svoju specijalnu teoriju relativnosti. Prema njoj, vrijeme nije neovisna varijabla i nema objektivni karakter postojanja.

Polazišna točka iz koje Einstein razvija svoju teoriju relativnosti posve je suprotna Aristotelovoj. Einstein zaključuje da ne postoji apsolutno mirovanje, koje je predstavljala pretpostavka postojanja etera, odnosno da je svaka točka promatranja ili referentna točka već u određenom sustavu kretanja. Ti se sustavi kreću različitim brzinama te ona tijela koja se kreću u sustavima većih brzina u većoj mjeri osjećaju fenomen dilatacije vremena, odnosno osjećaju sporiji protok vremena. Kako se brzina kretanja tijela približava brzini svjetlosti, tako je veći i uočljiviji efekt dilatacije vremena. Iz toga proizlazi da vrijeme nije objektivno, apsolutno i jednako u svim sustavima, ono je relativno u odnosu na poziciju promatrača.²⁴

Einsteinova teorija relativnosti dokazala je da je vrijeme relativno s obzirom na točku promatranja, ali je ostala u sferama teorijske fizike jer su njezine posljedice gotovo neznatne na svakodnevni život. Bez obzira na tu činjenicu, ona je,

²¹ Kern, *The Culture of Time and Space* 32-34, 44.

²² Kwan Tze-wan, „The Human Science and Historicality: Heidegger and the Self-positioning of the Western Humanistic Tradition”, u: *Space, Time and Culture*, ur. David Carr i Cheung Chan-Fai (Dordrecht: Springer, 2004), 42.

²³ Kern, *The Culture of Time and Space*, 8, 96.

²⁴ Hawking, *A Brief History of Time*, ePub izdanje, 24-25.

kao i Bergsonova filozofija privatnoga vremena, označavala radikalan zaokret u promišljanju vremena. Taj je zaokret našao izraz u umjetnosti, fizici, filozofiji te nešto kasnije i u povijesnoj znanosti.

Povijesno vrijeme

U skladu s rečenicom poljskoga povjesničara Jerzyja Topolskog, kojom je slikovito prikazao odnos povijesne znanosti i teorijske problematike: *The historian does not shun the battle, he merely chooses his own battleground*,²⁵ relativizacija objektivne koncepcije vremena u historiografiju je došla s manjim zakašnjenjem u odnosu na druga područja znanosti i umjetnosti. Pod utjecajem rasprava o filozofiji Henrija Bergsona i teoriji „socijalnoga vremena” francuskoga sociologa Georges-a Gurvitcha prvi put naglašeno ju je u fokus historiografije stavio Fernand Braudel. Braudel je, vjerojatno promišljajući problematiku kontinuiteta i diskontinuiteta u povijesnoj znanosti, pokušao izmiriti razmišljanja o povijesti kao kontinuiranom trajanju i interpretiranja povijesnih prekretnica i novih razdoblja kroz važna politička i društvena zbivanja.²⁶ On je, na tragu svojega suvremenika Ernesta Labroussea, u svojoj epohalnoj knjizi *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II.*²⁷ iznio teoriju o povijesnom vremenu, koje možemo razumijevati kroz tri razine: vrijeme najduljega trajanja (vrijeme odnosa čovjeka i njegove prirodne okoline), vrijeme sporih promjena društvenih i političkih struktura (vrijeme država, društava i civilizacija) te brzo vrijeme političkih i ratnih događanja (vrijeme koje opaža pojedinac). Interpretirajući povijest kroz te tri razine vremena (geografsko, društveno i događajno), Braudel postavlja temelje potpune ili totalne povijesti.²⁸

Braudelova koncepcija povijesnoga vremena i njegova totalna povijest imala je velik odjek u historijskoj znanosti. Ona je našla odjeka i u radovima Reinharta Kosellecka, njemačkoga povjesničara koji je povijesnom vremenu dao jednu sasvim drugačiju dimenziju razmišljanja.

Povijesno vrijeme Reinharta Kosellecka

Premda se Koselleckova razmišljanja o vremenu prilično razlikuju od Braudelovih, on ističe važnost Braudela kao svojevrsne prekretnice u strukturiranju

²⁵ Topolski, *Methodology of History*, 1.

²⁶ Olivia Harris, „Braudel: Historical Time and the Horror of Discontinuity”, *History Workshop Journal* 57 (2004), br. 1: 164.

²⁷ Fernand Braudel, *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II.*, sv. 1-2 (Zagreb: Antibarbarus, 1997).

²⁸ Gross, *Suvremena historiografija*, 243.

povijesnoga vremena. Prema njemu, Braudel je prvi u historiografiji napustio pristup vremenu iz cikličke ili linearne perspektive.²⁹

Koselleck, kao i Braudel, smatra da linearno ili ciklično poimanje vremena nije dostatno da bi se shvatili i objasnili pojedini historiografski fenomeni. Njihovo razjašnjenje zahtijeva definiranje koncepta povijesnoga vremena i vremenske slojevitosti.

Kao praktični povjesničar, Koselleck potrebu za konceptualizacijom povijesnoga vremena objašnjava konkretnim historiografskim primjerom. Razmatrajući problem ujedinjenja Zapadne i Istočne Njemačke, Koselleck se pita kad je do toga ujedinjenja došlo. Prema njemu, nema previše dvojbe da je, sa stajališta ustavno-pravne povijesti, Njemačka Demokratska Republika 1989. pridružena Saveznoj Republici Njemačkoj, no ako se uzmu u obzir socio-ekonomski ili kulturološki pokazatelji, upitno je kad se ujedinjenje dogodilo, odnosno traje li ono još uvijek.³⁰ Time Koselleck upozorava na to da određeni povijesni događaji i procesi imaju različite intenzitete trajanja te ih nije moguće objasniti cikličnim ili linearnim konceptom vremena. Povijesti, prema Kosellecku, valja pristupiti iz perspektive povijesnoga vremena. Povijesno je vrijeme specifično s obzirom na promatrani povijesni događaj ili proces. Ono je povezano s društvenim, političkim ili kulturnim subjektima djelovanja, s ljudima, njihovim institucijama i organizacijama. Svaki od tih povijesnih subjekata ima svoju temporalnost, tako da Koselleck govori o različitim povijesnim vremenima koja su subjektivnoga karaktera. Raspravljajući o povijesnom vremenu, Koselleck se referira na Johanna Gottfrieda Herdera, koji je smatrao da svaki nositelj konkretnih povijesnih događanja ima svoju, vlastitu mjeru vremena.³¹ Postojanje različitih iskustava vremena, a samim time i različitih povijesnih vremena, na kraju bi vodilo k nemogućnosti objektivne povijesne spoznaje, pa Koselleck, da bi izbjegao potpunu relativizaciju povijesti, izgrađuje teoriju sedimentacije.

Teorija sedimentacije podrazumijeva, kako sugerira sam naziv teorije, kao i naslov Koselleckove zbirke eseja, vremensku slojevitost (*Zeitschichten*).³² Ona podrazumijeva različite vremenske slojeve koji su temeljeni na različitim iskustvima vremena i utkani u određeni povijesni događaj, odnosno vremenske slojeve koji definiraju taj povijesni događaj. Teorija sedimentacije podrazumijeva analizu povijesnih fenomena kroz tri vremenske razine.

²⁹ Reinhart Koselleck, „Historical Time and Social History”, u: Reinhart Koselleck, *The Practice of Conceptual History: Timing History, Spacing Concept*, prev. Todd Samuel Presner, Kerstin Berhke i Jobst Welge, predgovor Hayden White (Stanford, CA: Stanford University Press, 2002), 123.

³⁰ Reinhart Koselleck, „Sediments of Time”, u: Reinhart Koselleck, *Sediments of Time: On Possible Histories*, prev. i ur. Sean Franzel i Stefan-Ludwig Hoffmann (Stanford, CA: Stanford University Press, 2018), 6.

³¹ Koselleck, „Historical Time”, 111.

³² Koselleck, „Sediments of Time”, 3.

Prva je razina singularnosti. Singularnost podrazumijeva jedinstveni, neponovljivi povijesni događaj koji je sastavni dio ljudskoga iskustva. Ti su događaji u povijesnoj znanosti poznati kao povijesne prekretnice (revolucije, otkrića, inovacije i sl.). Na drugoj razini sedimentacije nalaze se događaji koji se ponavljaju. Ciklično ponavljanje događaja tvori strukture ponavljanja. Te strukture ponavljanja možemo opisati aktivnostima i događanjima poput zasjedanja parlamenata ili političkih izbora, koji se u pravilu odvijaju u nekim definiranim i pravilnim ritmovima. Te su dvije razine povijesnoga vremena, prema Kosellecku, neraskidivo povezane jedna s drugom. Točnije, singularnost ili neponovljivost povijesnoga događaja nije moguća bez postojanja razine ponavljanja.³³ Odnos singularnosti i ponavljajućih struktura vremena Koselleck ilustrira primjerom poštara koji redovito, svakoga dana, donosi poštu. Svakodnevni događaj dolaska poštara pripada strukturi ponavljanja, no kad jednoga dana taj isti poštar donosi pismo o smrti bliske osobe, struktura ponavljanja narušena je singularnim događajem. Smrt bliske osobe, odnosno uručenje pisma o smrti bliske osobe, događaj je razine singularnosti. On je jedinstven i neponovljiv te prekida svakodnevnu rutinu dolaska poštara. Kako uručenje pisma o smrti bliske osobe ne bi bilo moguće bez dolaska poštara, tako singularnost nije moguća bez ponavljanja. Isti odnos singularnosti i ponavljanja vidljiv je i u odnosu govora i jezika. Govor, kao struktura ponavljanja, omogućuje pojedine jezike. Jednak je odnos primjenjiv i na odnos zakona i pravde, kao i mnoge druge.³⁴ Analizirajući odnos pojedinoga, singularnoga događaja i strukture ponavljanja koja omogućuje taj događaj, Koselleck ističe da je pojedini događaj nešto neočekivano, za razliku od strukture ponavljanja. U tom smislu singularni događaj možemo povezati s efektom iznenađenja. Prema Kosellecku, doživljaj iznenađenja je prekid rutine. Doživljaj nečega što se inače ne događa.³⁵

Odnos između pojedinoga događaja i strukture ponavljanja nije univerzalan i neponovljiv. Ta dinamika odnosa manifestira se kroz promjene struktura ponavljanja koje, nastankom singularnih događaja, također poprimaju karakter singularnosti. Isprepletenost povijesnih događaja i struktura ponavljanja ne znači da događaj može postati struktura, kao ni obrnuto. Jednako se tako događaji ne mogu objasniti samo pretpostavljenim strukturama, kao i strukture samim događajima. Te su dvije razine epistemološki potpuno odvojene i uočljive su samo ako povijesnom vremenu pristupimo slojevito.³⁶

Treća razina povijesnoga vremena jest ona na kojoj se prožimaju singularnost i strukture ponavljanja. Koselleck tu razinu opisuje pojmom *Gleichzeitigkeit der*

³³ Koselleck, „Sediments of Time”, 5; Reinhart Koselleck, *Futures Past: On the Semantics Historical Time*, preveo i napisao uvod Keith Tribe (New York: Columbia University Press, 2004), 95.

³⁴ Koselleck, „Sediments of Time”, 6.

³⁵ Koselleck, „Sediments of Time”, 7.

³⁶ Koselleck, „Historical Time”, 125, 126.

Ungleichzeitigen.³⁷ Istovremenost neistovremenosti ili sinkronija dijakronije razina je vremena u kojoj je sadržana slojevita raznolikost vremena. Ta treća razina, koja omogućuje podvojenost prvih dviju zasebnih razina, izvedena je iz postojanja prirodnoga vremena.

Prirodno je vrijeme za Reinharta Kosellecka preduvjet povijesne znanosti. Prirodno je vrijeme ono vrijeme koje je zadano cikličkim ritmom ponavljanja. To je izmjena dana, noći, godišnjih doba. Ono je, smatra Koselleck, određeno vrtnjom Zemlje oko svoje osi i kruženjem oko Sunca. To je vrijeme objektivno i mjerljivo. Bez postojanja objektivnoga, prirodnoga vremena ne bi postojala kronometrija kao ni kronologija, bez kojih povijesna znanost uopće ne bi bila moguća. Svjestan činjenice da je kronologija društveno uvjetovana, odnosno da je relativna i promjenjiva s obzirom na ljudsku kulturu i tradiciju, Koselleck drži da se ona ipak temelji upravo na tom prirodnom, objektivnom vremenu. U tom smislu smatra da bi povijesna znanost trebala nadići partikularne kronologije i težiti onoj univerzalnoj, u kojoj će historiografija moći jasno definirati osnovne kronološke pojmove: prije i poslije. Približavanje univerzalnoj kronologiji ili barem suglasje o njoj omogućuje točno datiranje povijesnih događaja.³⁸

Kao primjer kojim ocrtava potrebu za točnim datiranjem, koje se temelji na objektivnom, prirodnom vremenu, Koselleck navodi početak reformacije i sabor njemačkih staleža u Speyeru 1529. godine. Pravilnim datiranjem zbivanja, koje je učinjeno tek u 20. stoljeću, utvrđeno je da se protestna reakcija staleža na carske prijedloge odgode reformacije odnosila na prijedlog koji je izradio Ferdinand, carev brat, koji ih je u Karlovo ime prezentirao u Speyeru. Prijedlozi cara Karla V., koji je tada bio u Madridu, bili su znatno susretljiviji prema zahtjevima njemačkih staleža, no car ih nije na vrijeme dostavio jer ih je poslao brodom zbog ratnih sukoba s Francuskom. Nepoznavanje pravoga datiranja tih zbivanja i podataka što je bilo prije, a što je bilo poslije, vodi nemogućnosti izgradnje vjerodostojnoga historiografskog narativa. Točnije, nije moguće ni definirati povijesne događaje određene jedinstvenim kronološkim okvirom.³⁹ U tom smislu, zaključuje Koselleck: *We thus arrive at a result that appears to be banal but is really fundamental: natural time, with its recurrence and its time limits, is a permanent premise both of history and of its interpretation as an academic discipline.*⁴⁰

Kao istraživač razvoja modernoga društva i novovjekovne države, Koselleck svoju teoriju povijesnoga vremena povezuje upravo s tim razdobljem. Period otprilike između 1750. i 1850. godine Koselleck naziva tranzicijskim ili prijevojnim

³⁷ Koselleck, *Futures Past*, 95.

³⁸ Koselleck, „Historical Time”, 105, 106.

³⁹ Koselleck, „Historical Time”, 107, 108.

⁴⁰ „Tako dolazimo do rezultata koji se čini banalnim, ali je zapravo fundamentalan: prirodno vrijeme, sa svojim ponavljanjem i svojim ograničenjima, stalna je premisa i povijesti i njezine interpretacije kao akademske discipline” (prev. D. Vitek). Koselleck, „Historical Time”, 109.

vremenom (*Sattelzeit*). U tom vremenu povijest, kao i jezik općenito, dobiva novo značenje. Društvena modernizacijska tranzicija zahtijeva i pojmovno-značenjsku tranziciju. U tom smislu dolazi i do semantičke promjene pojma vremena, u kojoj vrijeme dobiva nova značenja i obilježja koja prije nije imalo.⁴¹ Povijesno je vrijeme, povezano s društveno-političkim djelovanjem, do izražaja došlo posebice tijekom 19. i 20. stoljeća.⁴² Koselleck smatra da od druge polovine 18. stoljeća vrijeme prestaje biti medij u kojem se odvijaju povijesni događaji. Otad vrijeme postaje povijesna i dinamična sila po sebi.⁴³ To novovjekovno razdoblje povijesti karakterizira fenomen ubrzanja ili akceleracije. Moderno društvo Koselleck povezuje s intenzivnim tehnološkim razvojem.⁴⁴ S razvojem tehnologije, posebice s industrijskom revolucijom, dolazi do intenziviranja ljudskoga iskustva koje možemo povezati s ubrzanjem. Kako za Kosellecka povijest nije ništa drugo nego ljudsko iskustvo,⁴⁵ s razvojem tehnologije dolazi i do ubrzanja povijesti same. Proces ubrzanja ili akceleracije povijesti ponajprije se očituje u procesu denaturalizacije vremena. Gomilanjem ljudskih iskustava, posve neovisnih o prirodnom vremenu, dolazi do zasićenja individualnoga, ali i kolektivnoga, generacijskoga iskustva, koje obilježava sve veća artifičijelnost i apstraktnost.⁴⁶ Proces denaturalizacije vremena može se pratiti još tijekom 13. stoljeća, kad se pojavljuju prvi mehanički satovi, no kulminaciju doživljava s razvojem željeznice. Potreba za uređenjem i reguliranjem željezničkoga prometa dovela je do uvođenja standardnoga vremena. Danonoćni željeznički promet dokidao je prirodnu razliku između dana i noći. To se ubrzo odrazilo i na rad, pa se u industrijskoj proizvodnji počinje uvoditi i rad u noćnoj smjeni.⁴⁷ Napuštanjem djelovanja ograničenog prirodnim vremenom čovjek je vrijeme posve prenio na artifičijelnu razinu te tako raskinuo njegovu povezanost s prirodnim mijenama dana, noći, godišnjih doba i sl. Moderno doba, artifičijelno vrijeme i intenziviranje ljudskoga iskustva koji ga obilježavaju narušili su i čovjekov odnos prema prošlosti i budućnosti, kao i mogućnostima znanja.⁴⁸ Parafrazirajući Johanna Wolfganga Goethea, Koselleck ističe da su prijašnje generacije živjele u skladu sa svojim znanjima koja su, generacijskom predajom, stekle još u djetinjstvu, a u moderno doba potrebno je

⁴¹ Reinhart Koselleck, „On the Need for Theory in the Discipline of History”, u: Reinhart Koselleck, *The Practice of Conceptual History: Timing History, Spacing Concept* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2002), 5, 6.

⁴² Koselleck, *Futures Past*, 96.

⁴³ Koselleck, *Futures Past*, 236.

⁴⁴ Lynn Hunt, *Measuring Time, Making History* (Budapest; New York: Central European University Press, 2008), 79.

⁴⁵ Koselleck, „Sediments of Time”, 4.

⁴⁶ Koselleck, „Sediments of Time”, 82.

⁴⁷ Koselleck, „Historical Time”, 104.

⁴⁸ Hunt, *Measuring Time, Making History*, 76.

uvijek i iznova učiti da bi se bilo u toku s novim saznanjima.⁴⁹ Modernitet u tom smislu obilježava nesklad između prošlosti i budućnosti. Prošlost, temeljena na iskustvu, kako individualnom tako i kolektivnom, definira sfere očekivanja ili budućnosti. Ona definira i naše mogućnosti znanja, odnosno očekivanja što bi se moglo dogoditi u određenim okolnostima. Da bi objasnio taj raskorak između iskustva i očekivanja, Koselleck ističe prostor iskustva (*Erfahrungsraum*) i horizont očekivanja (*Erwartungshorizont*) kao dvije kategorije koje su epistemološki preduvjet povijesne znanosti.⁵⁰ Prostor iskustva, kao sadašnja prošlost, te horizont očekivanja, kao budućnost koja je sadašnjost, nalaze se u napetom odnosu koji u modernom razdoblju tvori uvijek iznova nove obrasce.⁵¹ U tradicionalnim društvima, točnije sve do modernoga doba, očekivanje se potpuno moglo opravdati prijašnjim iskustvom ili, kako Koselleck kaže: „*Solomonska mudrost nil novum sub sole jednako je vrijedila i u seljačkom i u političkom svijetu, iako su pojedinačni slučajevi mogli donijeti iznenađenja*”.⁵² Modernitet je sasvim narušio taj odnos iskustva i očekivanja, odnosno prošlosti i budućnosti, tako da se upravo u njemu ostvaruje koncept povijesnoga vremena, neovisnog o bilo kakvim prirodnim ograničenjima. Neraskidivom povezanošću prostora iskustva i horizonta očekivanja Koselleck je uspostavio vezu između prošlosti kao proživljene sadašnjosti koja je nekada bila očekivana budućnost te je svaku sadašnjost u isto vrijeme vidio kao prošlu budućnost (*Vergangene Zukunft*).⁵³

Izvorišta i moguće poveznice Koselleckove teorije

Rasprave o konceptu povijesnoga vremena, koje je različito od onoga prirodnog i objektivnog, bile su prisutne i prije radova Reinharta Kosellecka. Već je istaknuto da ih možemo pronaći u francuskoj filozofiji, sociologiji, pa na kraju i povijesnoj znanosti. U približno isto vrijeme kad piše Koselleck, o subjektivnim karakteristikama vremena iz povijesno-filozofske perspektive raspravlja i francuski filozof Paul Ricœur.⁵⁴ Unatoč izraženom doprinosu francuskih filozofa i povjesničara, Koselleck se gotovo isključivo oslanja na njemačku filozofsku tradiciju.⁵⁵ Ricœura u svojim radovima uopće ne spominje, a teško je očekivati da nije bio upoznat s njegovim doprinosom toj problematici. Nesumnjivo su na njega, što

⁴⁹ Koselleck, „Historical Time”, 113.

⁵⁰ Koselleck, *Futures Past*, 256.

⁵¹ Koselleck, *Futures Past*, 259.

⁵² Reinhart Koselleck, „Time and History”, u: Reinhart Koselleck, *The Practice of Conceptual History: Timing History, Spacing Concept* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2002), 112.

⁵³ Koselleck, *Futures Past*, 21, 22.

⁵⁴ Hunt, *Measuring Time, Making History*, 16.

⁵⁵ Paul Ricœur, *Time and Narrative*, sv. 1, prev. Kathleen McLaughlin i David Pellauer (Chicago; London: Chicago University Press, 1984).

i sam ističe, veliki utjecaj ostavili Immanuel Kant i Johann Gottfried Herder. Njihovo dovođenje vremena u iskustvenu sferu subjektivnosti ostavilo je nemali trag u Koselleckovu promišljanju vremena.⁵⁶ Još veći utjecaj, gotovo presudni, u formiranju Koselleckovih teorijskih polazišta ostavio je njemački filozof i Koselleckov profesor Hans-Georg Gadamer. Gadamer je u povijesti filozofije ostavio trag kao jedan od začetnika filozofske hermeneutike, teorijskoga pogleda koji se bavi problematikom razumijevanja. Ključan korak k razumijevanju određenih fenomena, prema filozofsko-hermeneutičkom shvaćanju, njihovo je dovođenje na razinu temeljnih pojmova.⁵⁷ Gadamerova hermeneutika obuhvaća i povijesnu znanost. Budući da su ljudi predodređeni za razumijevanje, ne može se izbjeći ni potreba za razumijevanjem svojega vlastitog iskustva, odnosno povijesti. U tom smislu, sam proces razumijevanja tih temeljnih pojmova vezan je uz vrijeme, koje za Gadamera nije samo linearni slijed podataka. Ono se ostvaruje u temporalizaciji osobe koja internalizira vrijeme, kroz razumijevanje, vlastitog iskustva.⁵⁸

Bliskost s Gadamerovom hermeneutikom, a posredno i s filozofskom fenomenologijom Edmunda Husserla i Martina Heideggera, Kosellecka je svrstala u povijesno-teorijsku školu poznatu pod imenom *Begriffsgeschichte* (engl. *Conceptual History*) ili *historija pojmova*. Kao osnovno obilježje historiografsko-teorijskoga pravca *Begriffsgeschichte* moglo bi se istaknuti propitivanje značenja pojmova s obzirom na njihovu društveno-političku uvjetovanost.⁵⁹ Škola *Begriffsgeschichte* razvila se u Njemačkoj nakon Drugoga svjetskog rata, a vrhunac je doživjela 60-ih i 70-ih godina 20. stoljeća u radovima objavljenim u časopisu *Archiv für Begriffsgeschichte*. Proučavajući značenje i upotrebu osnovnih pojmova u srednjovjekovnim i modernim razdobljima, teoretičari povezani s tom školom stavili su naglasak na vrednovanje jezika i diskursa u povijesnoj znanosti.⁶⁰ U tom smislu nije iznenađujuća usporedba Reinharta Kosellecka i francuskoga filozofa Michela Foucaulta. Foucaultovo pomicanje *jezika* iz sfere lingvistike u sferu diskursa (društvene uvjetovanosti i povijesti) vrlo je blisko promišljanju značenja temeljnih pojmova u duhu škole *Begriffsgeschichte*.⁶¹ Premda Koselleck gotovo principijelno izbjegava spomenuti francuske filozofe, ne mogu se ne uočiti sličnosti s Foucaultom, poglavito u razumijevanju diskurzivnoga karaktera povijesti,

⁵⁶ Koselleck, „Time and History”, 111.

⁵⁷ Ante Pažanin, „Gadamerovo razumijevanje mnogolikosti iskustva bitnih načina života”, *Filozofska istraživanja* 30 (119) (2010), br. 3: 527.

⁵⁸ Koselleck, *Sediments of Time*, 41-43.

⁵⁹ Gross, *Suvremena historiografija*, 368.

⁶⁰ Melvin Richter, „Begriffsgeschichte and the History of Ideas”, *Journal of the History of Ideas* 48 (1987), br. 2: 248.

⁶¹ Helge Jordheim, „Does Conceptual History Really Need a Theory of Historical Times?”, *Contributions to the History of Concepts* 6 (2011), br. 2: 27.

odnosno povijesnih pojmova čije je značenje determinirano vremenom u kojem se pojavljuju i tumače.⁶²

Različito razumijevanje osnovnih povijesnih pojmova Kosellecka približava teoretičarima lingvističkoga obrata u historiografiji. Kad Koselleck govori o odnosu jedinstvenih povijesnih događaja i struktura ponavljanja, primjerom ističe usporedivi odnos između *jezika* i *govora*, odnosno jedinstvo sinkronije i dijakronije.⁶³ Time se potpuno približio osnovama semiotike koje je definirao još Ferdinand de Saussure.⁶⁴ Razlikovanje *jezika* (*langue*), kao mentalne konstrukcije, i *govora* (*parole*), kao materijalne konstrukcije, koje snažno obilježava semiotiku i iz nje proizašlo shvaćanje povijesti, posve je adekvatno razlikovanju povijesnoga događaja i jezika kojim se taj događaj reprezentira, što je jedno od polazišta u Koselleckovu promišljanju povijesti. Povijesnu znanost, prema Kosellecku, obilježava vječno otvoren kriticism, koji uvijek i iznova zahtijeva „prevođenje” izvora i pojmova u suvremeni društveno uvjetovani jezik. Povijest historiografije za Reinharta Kosellecka nije ništa drugo no povijest preobrazbe jezika kojim se historiografija služi.⁶⁵

Zaključak

Nebrojene su mogućnosti interpretacije Koselleckovih djela, pogotovo onih s teorijskom problematikom kao što je problematika povijesnoga vremena. Stoga i ne čudi bogata recepcija njegovih djela u recentnoj teorijskoj historiografiji. U njegovu promišljanju pojmova kao što su *povijest*, *modernitet*, *vrijeme*, *kriza* očituje se utjecaj fenomenologije i hermeneutike iskazan u polazištima škole *Begriffsgeschichte*. Utkana je tako u Koselleckove radove Husserlova, Heideggerova i Gadamerova filozofija, ali i filozofija njemačkoga idealizma Immanuela Kanta i Gottfrieda Herdera. Jednako tako Kosellecka lako možemo povezati s francuskim filozofom Michelom Foucaultom, kao i cjelokupnom tradicijom gledanja povijesne znanosti kroz prizmu semiotike i lingvistike. Njegov koncept povijesnoga vremena usporediv je s onim privatnoga vremena Henrija Bergsona te posebice s povijesnim vremenom kako ga je interpretirao Fernand Braudel. S Braudelim ga povezuje još jedna činjenica, koja ga istovremeno razdvaja od navedene filozofske tradicije promišljanja vremena, a to je da on problematici vremena pristupa kao praktični povjesničar. Njega ne zanima vrijeme kao predmet metafizike ili fizike. Njemu je koncept povijesnoga vremena potreban da bi shvatio

⁶² Elías Palti, „Koselleck–Foucault: The Birth and Death of Philosophy of History”, u: *Philosophy of Globalization*, ur. Concha Roldán, Daniel Brauer i Johannes Rohbeck (Berlin: De Gruyter, 2018), 410.

⁶³ Koselleck, *Sediments of Time*, 6.

⁶⁴ Jordheim, „Does Conceptual History Really Need a Theory of Historical Times?”, 33.

⁶⁵ Hayden White, „Foreword to Reinhart Koselleck”, u: Reinhart Koselleck, *The Practice of Conceptual History: Timing History, Spacing Concept* (Stanford, CA: Stanford University Press, 2002), 13.

razdoblje moderne povijesti (od druge polovine 18. do prve polovine 19. stoljeća). Bez koncepta povijesnoga vremena, slojevitog i subjektivnog, Koselleck ne uspijeva objasniti akceleraciju povijesti koja, prema njegovu mišljenju, snažno karakterizira razdoblje moderne povijesti. Preko povijesnoga vremena, koje podrazumijeva različite intenzitete trajanja, Koselleck objašnjava temeljne pojmove svoje historiografije poput moderne, krize, revolucije, povijesnoga događaja i sl.

S druge strane, ako se zanemari historiografski kontekst Koselleckove potrebe za povijesnim vremenom te njegova teorija povijesnoga vremena shvati i interpretira kao filozofska rasprava o fenomenu vremena, ne može se ne istaknuti određene manjkavosti i nedorečenosti u njoj. One su ponajprije vidljive u uvođenju pojma *Gleichzeitigkeit der Ungleichzeitigen*, kojim se nastoji izmiriti subjektivnost povijesnoga vremena i objektivnost onoga fizikalnog ili, kako ga Koselleck naziva, prirodnog. *Istovremenost neistovremenosti* također bi trebala prevladati odnos statičkih povijesnih događaja i dinamičkih procesa, što je jedan od epistemoloških problema koji opterećuje povijesnu znanost još od razdoblja afirmacije pozitivizma i njegove implikacije na historiografiju. I prije Reinharta Kosellecka bilo je pokušaja spajanja tih posve suprotstavljenih kategorija, no gotovo u pravilu urodili su, kao i kod Kosellecka, otvaranjem niza novih pitanja, poput definiranja vremenske razine struktura ponavljanja i njihova razgraničenja u odnosu na subjektivni povijesni događaj. Koselleck smatra da su te dvije razine epistemološki posve razdvojene te da se ne mogu svesti jedna na drugu, dok istovremeno govori o različitim, subjektivnim povijesnim vremenima u kojima možemo pretpostaviti i drugačije poimanje struktura ponavljanja i pojedinačnih događaja.

Neovisno o pitanjima koja se nameću nakon detaljnijega analiziranja teorije povijesnoga vremena, ne može se ne istaknuti da je Koselleckov doprinos jedan od inventivnijih i inspirativnijih u modernoj teorijsko-povijesnoj znanosti. Teorijom povijesnoga vremena Koselleck je otvorio novu razinu promišljanja povijesnih fenomena i uopće nije pretenciozno zaključno se složiti s Haydenom Whiteom, koji je istaknuo Reinharta Kosellecka kao najvažnijega povjesničara 20. stoljeća.⁶⁶

⁶⁶ White, „Foreword to Reinhart Koselleck”, 13.

Literatura

Aristotel. *Fizika*. Zagreb: Paideia, 2006.

Augustin, Aurelije. *O državi Božjoj = De civitate Dei*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 1996.

Augustin, Aurelije. *Ispovijesti*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost, 2022.

Braudel, Fernand. *Sredozemlje i sredozemni svijet u doba Filipa II.*, svezak 1-2. Zagreb: Antibarbarus, 1997.

Chignola, Sandro; **Feres,** João. „In Honor of Reinhart Koselleck”. *Contributions to the History of Concepts* 2 (2006), br. 1: 3-6.

Currie, Mark. *About Time: Narrative, Fiction and Philosophy of Time*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2007.

Gross, Mirjana. *Suvremena historiografija. Korijeni, postignuća, traganja*. Zagreb: Novi Liber, 1996.

Harris, Olivia. „Braudel: Historical Time and the Horror of Discontinuity”. *History Workshop Journal* 57 (2004), br. 1: 161-174.

Hawking, Stephen. *A Brief History of Time: From the Big Bang to Black Holes*. London: Transworld Publishers, 2011 [ePub izdanje].

Hunt, Lynn. *Measuring Time, Making History*. Budapest; New York: Central European University Press, 2008.

Janich, Peter. *Protophysics of Time: Constructive Foundation and History of Time Measurement*. Dordrecht; Boston; Lancaster: D. Reidel Publishing Company, 1985.

Jordheim, Helge. „Does Conceptual History Really Need a Theory of Historical Times?” *Contributions to the History of Concepts* 6 (2011), br. 2: 21-41.

Kern, Stephen. *The Culture of Time and Space 1880-1918*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1983.

Koselleck, Reinhart. „Time and History”. U: Reinhart Koselleck, *The Practice of Conceptual History: Timing History, Spacing Concept*, prev. Todd Samuel Presner, Kerstin Berhke i Jobst Welge, predgovor Hayden White, 100-114. Stanford, CA: Stanford University Press, 2002.

Koselleck, Reinhart. „Historical Time and Social History”. U: Reinhart Koselleck, *The Practice of Conceptual History: Timing History, Spacing Concept*, prev. Todd Samuel Presner, Kerstin Berhke i Jobst Welge, predgovor Hayden White, 115-130. Stanford, CA: Stanford University Press, 2002.

Koselleck, Reinhart. „On the Need for Theory in the Discipline of History”. U: Reinhart Koselleck, *The Practice of Conceptual History: Timing History, Spacing*

Concept, prev. Todd Samuel Presner, Kerstin Berhke i Jobst Welge, predgovor Hayden White, 1-19. Stanford, CA: Stanford University Press, 2002.

Koselleck, Reinhart. *Futures Past: On the Semantics Historical Time*. Preveo i napisao uvod Keith Tribe. New York: Columbia University Press, 2004.

Koselleck, Reinhart. „Sediments of Time”. U: *Sediments of Time: On Possible Histories*. Preveli i uredili Sean Franzel i Stefan-Ludwig Hoffmann, 3-9. Stanford, CA: Stanford University Press, 2018.

Kwan, Tze-wan. „The Human Science and Historicity: Heidegger and the Self-positioning of the Western Humanistic Tradition”. U: *Space, Time and Culture*, uredili David Carr i Cheung Chan-Fai, 31-55. Dordrecht: Springer, 2004.

Newton, Isaac. *The Principia: Mathematical Principles of Natural Philosophy*. California: University of California Press, 1999.

Palti, Elías. „Koselleck–Foucault: The Birth and Death of Philosophy of History”. U: *Philosophy of Globalization*, uredili Concha Roldán, Daniel Brauer i Johannes Rohbeck, 409-422. Berlin: De Gruyter, 2018.

Pažanin, Ante. „Gadamerovo razumijevanje mnogolikosti iskustva bitnih načina života”. *Filozofska istraživanja* 30 (119) (2010), br. 3: 525-545.

Richter, Melvin. „Begriffsgeschichte and the History of Ideas”. *Journal of the History of Ideas* 48 (1987), br. 2: 247-263.

Ricœur, Paul. *Time and Narrative*, svezak 1. Preveli Kathleen McLaughlin i David Pellauer. Chicago; London: Chicago University Press, 1984..

Topolski, Jerzy. *Methodology of History*. Varšava; Dordrecht; Boston: D. Reidel Publishing Company; PWN – Polish Scientific Publishers, 1976.

White, Hayden. „Foreword to Reinhart Koselleck”. U: Reinhart Koselleck, *The Practice of Conceptual History: Timing History, Spacing Concept*, preveli Todd Samuel Presner, Kerstin Berhke i Jobst Welge; predgovor Hayden White, IX-XIV. Stanford, CA: Stanford University Press, 2002.

Yardley, Ilexa. *The Circular Theory*. West Palm Beach, FL: Integrated Thought Concepts, 2010.

*Darko Vitek**

Reinhart Koselleck and His Concept of Historical Temporality

Summary

Time is inextricably linked to historical research, but it has not traditionally been the central focus of historiography. Prior to the writings of Reinhart Koselleck, historians rarely discussed time as a distinct category. Discussions concerning time were primarily held within the realms of philosophy and physics, and the understanding of time reached through those discussions determined the concepts of time in historical research. Historiography, influenced by Newton's conception of time, predominantly viewed time as an objective category, irrespective of its cyclical or linear nature. Reinhart Koselleck made a significant departure from this understanding of time and presented an interpretation in which time was connected to individual experience. Koselleck referred to this form of time, different from natural time, as historical time. Recognizing the subjectivity of time, Koselleck referred to it in the plural form. Due to technological development and the modernization of society, historical time is characterized by increasing artificiality and acceleration, as it pertains to individual and collective experiences. To comprehend and explain specific historical events and processes within the context of historical time, Koselleck developed the theory of the layering of time. This theory encompasses three layers: the individual event, the repetitive structure, and their interconnectedness in natural time. Through this framework, Koselleck provided new avenues for interpretative approaches and deeper understanding of the past within historiography.

Keywords: Reinhart Koselleck, historical time, theory of history

* Darko Vitek, Department of History, Faculty of Croatian Studies, University of Zagreb, Borongajska cesta 83d, 10 000 Zagreb, Croatia, E-mail: dvitek@hrstud.hr